

i grada onamo do kraja XII. i početka XIII. st., kada opreka među njima dovodi do potpune samostalnosti grada i sporazuma s biskupom. Referent je pritom korigirao dosadašnja mišljenja o talijanskom biskupu kao »gospodaru« grada. U to doba sastavlja se registar biskupske imovine, u kojem gradski »konzuli« ovjeravaju svaku ispravu. Usto gradska općina prelazi na podestà-režim te najstarija vrsta talijanskih gradskih knjiga, koje osniva podestà, sadržava zbirke isprava, zatim financijske knjige, pa sudske knjige. Prikazavši razvitak talijanskog notarijata, referent se na kraju osvrnuo na procese recepcije talijanskih gradskih knjiga i notarijata u Njemačkoj, a tako i u Dalmaciji, istaknuvši specifičnosti, koje se ovdje javljaju (tako u Trogiru sastavljaju notari i biskupske isprave, a u Kotoru se, kako je već spomenuto, notarske isprave javljaju u obliku sudskih isprava).

Ovdje prikazanu značajnu studiju prof. Schmidta morat će, zbog obilja iznesenih problema, novih zapažanja i teza, a naročito zbog posebnom akribijom sakupljene kako naše, tako i inozemne, posebno novije talijanske literature o obrađenim pitanjima, upoznati svaki, tko se želi baviti pitanjima naših srednjovjekovnih dalmatinskih gradova i notarijata, bez obzira na to, da li će se suglasiti sa svim autorovim tezama. Sigurno će to isto vrijediti i za novu, po autoru već najavljenju studiju »O porijeklu, razvitku i pravnom značaju notarske isprave i notarskog registra u Italiji i Dalmaciji do XIII. stoljeća«.

Marijan Horvat

I. BEUC, OSORSKA KOMUNA U PRAVNOPOVIJESNOM SVIJETLU

Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, sv. I, 1953.

I.

Premda nam se uredništvo novog Vjesnika nije ničim predstavilo, pa nam nije poznato, da li će njegove stranice biti otvorene radovima svih grana historijske nauke, koji obrađuju specifično istarske historijske probleme, njegova pojava obrađovat će našu javnost. On svakako znači napredak, jer pred našom naukom stoji jedan od najprečih zadataka da revidira, podvrgne kritici i prikaže bar najvažnija gledišta strane nauke, u prvom redu talijanske historiografije, koja do danas nije izmijenila svoje stanovište ni svoje metode, a glavni joj je smisao da stvori naučnu podlogu talijanskom iredentizmu. Vjesnik će sigurno odgovarati u prvom redu ovom zadatku.

Prvi svezak obuhvaća studiju dr. I. Beuca »Osorska komuna u pravno-povijesnom svijetlu«, »Glagoljske tekstove u arhivu Osorske općine« od L. Košute, inventar arhiva osorske općine od 1459—1945 i opći inventar Državnog arhiva u Rijeci. Tako je gotovo čitav svezak posvećen Osoru, pri čem dobro uređena zbirka od šezdesetak glagoljskih tekstova ima naročitu vrijednost po tome, što pruža neoboriv dokaz, da su hrvatski jezik i pismo bili na tom otoku sredstvo saobraćaja ne samo unutar crkve, nego i u javnom životu, tako da ih ni službeni organi nisu mogli mimoići. Tu su glagoljska notarska akta već iz prve polovine XVI. st., a ima podataka o njima i iz prve polovine XV. st., čime se korigira Beučeva mišljenje, da se oni javljaju tek u XVII. stoljeću. Osim toga se izdavač kritički osvrće na gledišta talijanske historiografije, iznosi pravni značaj notarijata na hrvatskom jeziku i otkriva društveno stanje u selima Osora, što je od posebnog interesa za historičara.

S obzirom na spomenute inventare bilo bi mnogo preglednije i korisnije, da je poredak arhivske građe donesen po volumima prema materiji, bez obzira na arhivsku ubikaciju i kronologiju, a svakako je trebalo više pažnje obratiti korekturi sloga, u koji su se — kao, uostalom, u cijelom svesku — potkrale mnoge pogreške.

U svojoj opsežnoj studiji, dr. I. Beuc, urednik ovog Vjesnika i donedavno direktor riječkog arhiva, hoće da prikaže osorsku komunu u pravno-povijesnom svjetlu od najstarijih dana do propasti Venecije. U svom prvom, historijskom dijelu susreće se on s nizom problema, kroz prizmu kojih mora da se prelomi i pravna strana historije dalmatinskih gradova. Naročito se zaustavlja na odnosu Osora prema vangradskom području po doseljenju Hrvata, navodeći općenite poglede o teritorijalnom opsegu gradova (što bi trebalo napose odrediti s obzirom na to, da je Osor na otoku), koje njihovi bedemi odvajaju od slavenskog zemljišta, te uzima — ne ulazeći inače u raspravljanje toga pitanja — da su Hrvati naselili otok odmah u VII. stoljeću. Tomislav i Držislav postaju prokonzuli i eparsi dalmatinskih gradova pod suverenitetom Bizanta, a Krešimir IV. postaje stvarni gospodar bez spomenutih naslova, pri čem autonomija gradova ostaje neokrnjena. To Beuc izvodi iz crkveno-administrativne podjele, kada se ukidanjem ninske biskupije jurisdikcija dalmatinskih biskupa proteže na hrvatsko kopno, da se isto odrazilo i na Osor, dokazuje prisutnost osorskog biskupa Bazilija u ispravi Zvonimira iz 1076, kojom potvrđuje Trpimirovu i Mutimirovu donaciju Putalja splitskom nadbiskupu, i — analogno tome — osnivanje zadarske nadbiskupije 1154, kad se taj teritorij nalazi pod Venecijom.

Zanimljiv je pokušaj B-a, da na osnovu riječi: požup, župan i prman izvede dokaz ne samo o društvenom uređenju otoka do XII. st. — oslanjajući se na Baradinu tezu o Krajini, u čiji bi sklop ulazio i Osor — nego i da utvrdi elemente starohrvatskoga društvenog uređenja i teritorijalne pripadnosti otoka. U vezi s time nije trebalo mimoići mišljenje S. Petrisa (Lo statuto dell' isola di Cherso ed Osero II, str. 9), da riječ požup, koju susrećemo u izvorima iz 1227, odnosno župan (1276), ne označuje neku posebnu magistraturu slavenskog podrijetla, nego da se radi o najobičnijem prijevodu riječi iudex, a da ona od 1283 ima isključivo značenje administratora crkvenih dobara. Termini su nesumnjivo iz doba hrvatske vlasti, ali da li oni dolaze na otok u to doba i na spomenut način, to bi valjalo tek dokazati, iako je vrlo vjerojatno. Cijelo poglavlje o društvenom uređenju otoka zavisi od toga, pa je to utoliko važnije, što Beuc na osnovu navoda iz Nomos Georgikos, na čije tragove on nailazi i u osorskom statutu (ali što nije napose provjeravao niti nastojao utvrditi), i tvrdi, da su se u prvoj fazi doseljenja sačuvala seoske općine s osnovnim elementima rodovskog uređenja i kolektivnim vlasništvom nad sredstvima za proizvodnju. Te slobodne teritorijalne općine morale su s vremenom doći u zavisni odnos prema hrvatskom vladaru tako, da su u procesu feudalizacije dobile značaj kraljevske zemlje. Tada se teritorium regale proširuje na čitav otok i on se kao takav uklapa u obrambeni sistem kastruma, kojem je na čelu zamjenik župana — podžup. B. smatra, da se taj proces feudalizacije, u kojem su slobodni seljaci postali podložnici, zbio u X. st., samo nije siguran, da li su oni bili vezani za zemlju i imali kakva prava sklapanja pravnih poslova sa zemljištem, na kojem žive, pa zaključuje, da su vjerojatno imali status sličan francuskim vilenima XI. st., a da njihove obaveze nemaju svoj korijen u ličnosti podložnika, već imaju svoj stvarno pravni značaj.

O pitanju Krajine dosta se u posljednje vrijeme raspravljalo (Barada: Hrvatski vlasteoski feudalizam, Kostrenčić: O radnji prof. Dr. Mihe Barade,

Hrvatski vlasteoski feudalizam, Mandić, O nekim pitanjima društvenog uređenja Hrvatske u srednjem vijeku). Problem njezina područja, koji je već Rački postavio (Bašćanska ploča, Starine VII), a Barada pokušao riješiti i veoma velikim stepenom vjerojatnosti odredio njegov opseg, ne može se ipak smatrati definitivno riješenim u svim pojedinostima (v. M. Suić, Granice Liburnije, Radovi Instituta JAZU, Zadar 1956). Osim toga, riječi feudalizacija i podložništvo imaju u ovom radu prilično neodređen smisao. Suvišno je ovdje postavljati pitanje, da li se radi o privezanosti o zemlju, pogotovu ne u to doba. Na tom se terenu ni tada, a ni kasnije, ne susreće taj elemenat kmetskog odnosa, naime adscripcija, a niti obaveza obrađivanja zemlje gospodar (radna renta) kao trajna forma radnih odnosa, osim, možda, tu i tamo na crkvenim imanjima. Tačno je, da je u XI. st. zemlja kraljevska, ali je ona to već u IX. i X. st., ako uzmemo u obzir isprave s drugih područja dalmatinske Hrvatske. Međutim, da li je prvotno bilo i na Cresu seoskih općina, kako to autor nagađa, za to nema dokumenata niti bližih indicija. Podložnici na drugim sektorima imaju u to doba različna prava na zemlju, na kojoj rade, bilo hereditarna bilo doživotna, i njima mogu raspolagati prema tadašnjim pravnim običajima (M. Medini, O postanku i razvitku kmetskih i težačkih odnosa u Dalmaciji). Bilo je zemalja sa ius hereditarium, koje su imale različit odnos prema kralju vlasniku: neke su se po smrti vlasnika vraćale kralju, kod drugih je kralj morao otuđenje odobriti, neke su mu plaćale tribut, a druge su imale regiam libertatem. Iobagiones castris, koji imaju sličan status i takvu funkciju, kakvu Beuc pridaje stanovnicima nekadašnjih seoskih općina, imaju u kasnije vrijeme općenito veća prava i manje obaveze, negoli ostali podložnici, tako da oni često postizavaju status sitnog plemstva.

B. se je dotakao i pitanja postanka i razvitka gradskog teritorija, koji on naziva distriktom (taj se termin kod nas javlja tek u XIII. st.). On kaže, da se raspadanjem sistema kastruma formira gradski distrikt na imanjima, koja su bila u posjedu osorskih građana i da je to vjerojatno počelo već za Krešimira, kad se stvaraju i druge općine na Cresu. To on izvodi iz činjenice, što gradovi prestaju plaćati tribut hrvatskom vladaru, i raspadom Krajine. Kako to pitanje nije u našoj historiografiji gotovo nikako proučeno, ova hipoteza nije bez osnova; međutim, to se ne može prihvatiti kao općenito pravilo. Kod toga pitanja ne smije se u načelu gubiti iz vida, da se gradski teritorij neprestano razvija i mijenja, dok komune imaju municipalnu autonomiju, kao što pokazuje primjer Dubrovnika, Zadra, a i drugih, i da je teritorij gradova administrativno relativno fiksiran istom definitivnim zajedničućem od strane Venecije. Također valja imati na umu, da su gradska zemljišta raspršena i izmiješana, zbog čega se ne bi moglo jednostavno ustvrditi, da su imanja građana u tom momentu formirala gradski teritorij. Nije, nadalje, sasvim uvjerljiva tvrdnja, da prestanak plaćanja tributa hrvatskom vladaru znači istodobno i suverenitet nad gradovima, tim više, što otprilike u isto vrijeme plaćanje tributa u unutrašnjosti ne označuje prestanak suvereniteta (što, uostalom, opaža i sam autor).

B. nije u svom izlaganju vodio računa o nekoliko bitno različitih razdoblja osorske prošlosti, naime o periodu najpotpunije autonomije republikanske forme, do po prilici 1018, zatim mletačke vladavine, koja ima više karakter protektorata, te kratkog razdoblja, u kojem nalazimo crte federalnog odnosa prema Veneciji, dok na kraju njena prevlast ne postane apsolutna, iako i tu treba razlikovati vrijeme, kad je Venecija više taktična, od razdoblja kad je njezin dominij neosporan i strogo centraliziran. B. ne vidi razlike između mletačke feudalne vladavine i ugarske iz

1358. Čini se, da mu se ovdje potkrala jedna iz osnova kriva interpretacija teksta Ludovikove (i kasnije Marijine) darovnice, kojom otok Osor podjeljuju Saracenu, na čem on zasniva svoje gledište o sporu između feudalca i predstavnika osorskih komuna na saboru u Ninu 1396. Oni naime daju otok (insulas) »sub eisdem conditionibus... pactis et serviciis conservadans... quibus ceteri nobiles possessionati homines in dictis regnis Dalmacie et Croacie existentes, possessiones eorum et iobagiones in iisdem residentes forent soliti conservare«. B. kaže, da je novost prema mletačkoj donaciji Maurocenima u XIII. st. u tome, što je knez dužan vladati tako, da ne povrijedi prava plemića i iobagiona. Međutim, to treba razumjeti u tom smislu, da Saracen dobiva otok s takvim pravima, s kakvim i drugi plemići drže svoje posjede i podložnike u ugarskom kraljevstvu, a od toga su izuzeti samo oni, koji imaju literalia instrumenta o plemstvu, što Cresani nisu imali. To je izraz tendencije k uniformiranju čitavoga kraljevstva, za kojim su Anžuvinci išli u doba svoje moći, a municipalno uređenje od toga odudara.

Ovdje nije moguće ulaziti u sve pojedinosti, ali općenito se mora primijetiti, da je nemoguće dati točan prikaz historijskog razvitka jedne komune bez obzira na druge, a isto tako bez organske povezanosti s općom situacijom i odnosima vremena, o kojem je riječ. Općenita uvodna razmatranja pred svakim poglavljem nisu mogla pokriti ovaj metodički nedostatak. B. se u svom prikazu ograničio na gotovo isključivo pravnoformalnu stranu pitanja u državnom pravnom smislu i nije uopće ušao u ispitivanje agrarnih odnosa, tako da su nam nutarnje i vanjske snage kao i promjene u njihovu odnosu, koje su odlučile o sudbini ovoga našeg otoka, ostale sakrivene.

Slika osorske prošlosti data je u toj radnji površinski, deskriptivno, gotovo statički, dosta apstraktno i neprecizno, uza sve minuciozno nizanje detalja u drugom dijelu, zasnovanom gotovo na samoj tekstovnoj interpretaciji osorskog statuta. Takav se postupak ne bi mogao opravdati čak ni u tom slučaju, kad bi se i pretpostavilo, da je statut bio izraz svih društvenih snaga i cjelokupnog života, a to ni savršenije zakonodavstvo ne može nikada postići. Nadalje, u metodičkom je pogledu neobično, što B. ne navodi nigdje talijansku literaturu, osobito rasprave Mitisa, Petrisa, Vassilicha, Balbia, Salate i dr., premda je jasno, da je barem neke njihove radove imao u svojoj studiji u vidu. Na jednom mjestu tvrdi, da o Osoru nije još nitko pisao, što se s obzirom na te radove ne bi moglo reći. To su većinom zastarjeli radovi, iako recentnog datuma, a da ne govorimo o šovinizmu, koji ih prožima i koji sistematski prešućuje ne samo rezultate naše nauke, nego i uopće sve što govori o našem prisustvu na otoku. Naša nauka nema potrebe da upada u slične pogreške. Međutim, B. je svoju pažnju obratio najviše administrativnoj strani pitanja, a to je upravo ona strana, koja je najviše kultivirana u talijanskoj literaturi i najpogodnija da pruži neke argumente za »talijanstvo« otoka. Zadatak bi naše historiografije bio da osvijetli i objektivno utvrdi stanje i odnose, kao i domet razvitka i uspona najširih masa otoka, pa i s pravnog aspekta, na čemu se upravo zasnivaju naša nacionalna prava. B., na pr., pridaje veliku važnost tome što Venecija 1409 traži od Ladislava da se odrekne prava, koje je imao kao hrvatski vladar, kao i sličnim stavkama mira u Zadru 1358. To su nazori stare državnopravne škole, čije metode je naša nauka prerasla.

Iscrpni je i temeljitiji drugi dio Beučeve radnje, ali je on za historičara od manjeg interesa. Tu je detaljno prikazan administrativni mehanizam mletačke vladavine do njene propasti, ali mi tu nije autor na mnogim mjestima ušao u pitanja

njegove adaptacije na osorske prilike, što ne bi sigurno propustio, da je koliko toliko konzultirao literaturu o pojedinim ustanovama, funkcionerima i magistraturama mletačke administracije, koje su mu sigurno bile dostupne (na pr. Dudan, *Sindicato d'oltre mare*). Tu je doduše odredio funkciju i kompetenciju pojedinih organa, njihovu pravnu prirodu i t. d., ali nije uzeo u obzir promjene, koje su u životu Osora nastupile s prestankom ugarske vladavine.

Na kraju — u raspravi ima tragova prilaženju prošlosti s gledišta današnjice, što se nije povoljno odrazilo na nekim autorovim sudovima. Tako mjere, koje Venecija poduzima radi svoje obrane — kao na pr. naredbu, da se otpuste vojnici, koji imaju za žene »dalmatinas vel ungaras« (1424), zatim zabranu primanja franjevača bosanskog vikarijata (1468) na mletački teritorij — B. tumači kao mjere protiv hrvatstva na otoku. Međutim, one kao ni zabrana upotrebe glagoljice u bratovštinskim knjigama, iako su u krajnjoj konsekvenciji bile štetne za kulturnu afirmaciju hrvatstva na otoku, nisu tada ipak imale takav značaj. Jer Venecija nije Italija i njena vladavina ima bitno anacionalno obilježje. Čak ni zabrana Zadranima da sklapaju brakove s Hrvatima 1247, koja je mnogo radikalnija, ne bi se mogla tako protumačiti. Venecija je u isto vrijeme zabranjivala na otoku vršenje poglavarskih dužnosti drugim redovnicima, pa čak i onima iz talijanskih pokrajina, koji nisu bili njezini podanici, a poznato je, da je ne samo tolerirala, nego i pomagala trećoredce glagoljaše (vidi S. Ivančić, *Povjestne crte*).

Uza sve to treba pozdraviti kako samu pojavu *Vjesnika*, tako i Beučev pokušaj da obradi historijsku problematiku oslobođenih krajeva.

V. Valčić

II.

Ovim je radom I. Beuca započeto naučno i sistematsko istraživanje srednjovjekovnih odnosa u Istri na temelju još neobjavljenih dokumenata, koji se čuvaju u riječkom arhivu. Naglašavamo — započeto, jer je to posao, koji treba da pođe ab ovo, t. j. od konkretnih činjenica, kakve su sačuvane u izvorima. Pritom ne bi valjalo pretjerati sa zalaganjem u hipoteze, ako nema izvora, i upuštati se u polemike, koje se pretvaraju u bitke riječima, a pogotovu ne kada se radi o Istri, koje se još nisu odrekli krajnje desničarski krugovi u Italiji. Jer bitna je karakteristika iredentističke historiografije ta, da je ona samo iredentistička, t. j. politička, dok od historiografije, t. j. od nauke, ima samo naziv. Budući da operira s hipotezama, nju mogu uspješno pobijati samo činjenice iz izvora, kao što su to, na pr. Glagoljski tekstovi u arhivu osorske općine, u istom svesku *Vjesnika*, s kojima padaju hipoteze S. Petrisa i S. Mitisa o talijanskoj pripadnosti stanovništva Cresa i Lošinja.

A u onim problemima, o kojima se nisu sačuvali podaci u izvorima, kao što je na pr. društveno uređenje i uprava na Cresu i Lošinju do XII. st., postavlja se pitanje, ima li svrhe polemizirati s iredentističkim hipotezama, kada se njima ne mogu suprotstaviti nego hipoteze ili, nasuprot tome, izlagati svoje shvaćanje ne upuštajući se u prepirke, koje obećavaju samo jalovost. Jer, iz kasnijih razdoblja istarske historije ima toliko konkretnog materijala, koji pobija iredentističke hipoteze, samo što ga treba obraditi. I s njegovom publikacijom bit će likvidirana politička strana tih iredentističkih hipoteza, od kojih onda ne ostaje ništa.

U protivnom se slučaju političkim pretenzijama iredentista, zaodjenutim u »naučne« fraze, poklanja veća važnost, nego što je one stvarno zaslužuju. Ovdje bi mogao naći primjenu stari advokatski princip, da jedan spor, u kojemu je povoljna pravna situacija vlastite stranke, valja voditi jednostavno, navodeći samo činjenice, dok u obratnom slučaju jedne slabe parnice valja stvari komplicirati, upotrebljavajući verbalizme i kojekakve proceduralne doskočice. A ovo posljednje nam doista nije potrebno.

U prvom dijelu svoje rasprave, koja obrađuje Osorsku komunu do XV. stoljeća, autor je izabrao onaj put, koji smatramo ispravnijim. Ali s druge strane to autora ne oslobađa obaveze da notira ta suprotna mišljenja, vodeći računa o tome, da se u inozemstvu poznaju samo te iredentističke verzije pa da treba istaći da se autor ne slaže s njima i da unatoč njihovu poznavanju zastupa takvo i takvo određeno mišljenje. Ovo je on propustio uraditi.

Autor pokušava protumačiti društveno uređenje i upravu do XII. st. na temelju analogija s poznatim činjenicama iz uređenja starohrvatske države, praveći svoju rekonstrukciju s pomoću oskudnih podataka iz izvora naročito u vezi s funkcijama podžupa, satnika, pristava i permana. On smatra, da su Cres i Lošinj pripadali posebnom krajiškom području starohrvatske države, što je veoma vjerojatno. Ali drugo je pitanje da li je to bio *territorium regale* u onom značenju, koje ima u županijama, jer čitav teritorij hrvatske države nije podijeljen na županije — Gacka, Lika i Krbava se u X. stoljeću nalaze pod upravom banova, a isti je slučaj, vjerojatno, i sa Krajinom (usp. O. Mandić, *O nekim pitanjima društvenog uređenja Hrvatske u Srednjem vijeku*, H. Z. 1952., br. 1—2, str. 132). Sam autor ističe poseban status toga teritorija, kada navodi, da vladari nisu ni jedamput raspolagali ni jednim njegovim dijelom (str. 21). Ne dokazuje ništa argumentacija o tome, da bi Cres i Lošinj bili takav *territorium regale* prije XII. stoljeća, koja se vodi na temelju darovnice Ludovika I. od 9. srpnja 1371. kao i prethodnih darovnica mletačkih duždeva. Osvojivši Cres i Lošinj, Mletačka republika nije bila vezana pravnim propisima hrvatske države, koji su se odnosili na statute pojedinih teritorija. Ta dva otoka ranije nisu morala nužno biti *territoria regis*, da to postanu pod mletačkom vladavinom. A kad su već to postala pod Mlečanima, Ludovikov se lični interes sastojao baš u tome da zadrži taj novi status, što su im ga oni dali. Ovu činjenicu uostalom priznaje i sam autor, kada navodi, da »su Ljudevit i njegovi nasljednici običavali podijeliti otok Osor u feud *po mletačkom uzoru*« (str. 47. Podertao O. M.).

Šteta da autor nije detaljnije razradio svoje misli o procesu »feudalizacije otoka«, u čijem su toku »zemlje seoskih općina« dobile »značaj kraljevskih zemlji« (21). On doduše preinačuje hipotezu prof. Barade (*Hrvatski vlasteoski feudalizam*, Zagreb 1952) u smislu, da su robovi postojali samo u gradovima, a da su u poljoprivredi bili vladarevi »podložnici«, koji su mu davali *terraticum* uz obavezu vojne službe u slučaju neprijateljskog napada. Ali i po ovoj bi verziji značilo da bi seosko-teritorijalne općine bile nestale u procesu feudalizacije i da bi u toku X. stoljeća njihovi pripadnici od slobodnih seljaka postali podložnici (22). No feudalizacija nekoga područja ne znači da nužno moraju nestati seosko-teritorijalne općine. To pokazuje primjer takvih općina u Kastavskoj gosposštiji na suprotnoj strani Riječkoga zaljeva, koje su sačuvale taj svoj karakter još u XVIII. stoljeću i stanovništvo kojih nije bilo lično ovisno od nosioca feudalne vlasti (usp. O. Mandić, *Osnove pravnog ure-*

denja Veprinačke općine u XVIII. stoljeću). Prema tome, za tako rano razdoblje, kao što je XI. stoljeće, valja s velikim oprezom prići problemu feudalizacije i njezinih učinaka u tim krajevima.

Nadalje autor u posebnom poglavlju prikazuje upravu i pravo od razdoblja kada su ti otoci došli pod mletačku vlast pa do XV. stoljeća. I to u prvom redu ustanovu kneza kao feudalnoga gospodara, zatim položaj Osorske komune, koji je teži pod mletačkom vlasti, jer je komuna izgubila prerogativu da sama bira kneza. U tom je razdoblju ondje vladalo običajno pravo, kao posljedica »penetracije Hrvata u grad i ekonomske simbioze grada i njegova zaleda« (50). Ostalo stanovništvo otoka također se ravnalo prema običajnom pravu, sadržanom u više različitih statuta. Dakako, kraj gotovo potpunog nedostatka u izvorima iz toga razdoblja nije moguće opširnije govoriti o pojedinim pravnim institutima, jer ono, što autor iznosi, temelji se na izdvajanju starijih propisa iz kasnijih isprava, naročito iz Cresko-Osorskoga statuta iz god. 1441.

U drugom dijelu autor obrađuje uređenje osorske komune od XV. do XVIII. stoljeća. Najprije daje općeniti pregled odnosa Mletačke republike prema svojim dalmatinskim posjedima, a zatim tumači njezino državno uređenje s naročitim obzirom na te njezine posjede. Iza toga najprije slijedi opis mletačke uprave na otocima, sastavljene od kneza, njegove kancelarije s kancelarom na čelu i izvršnoga kneževa organa — kavaljera, organa osorske komune, njihove nadležnosti i funkcija: to su vijeće, skupštine pučana, suci i agenti komune, kamerleng, fontikari, pisari, i procjenitelji, niži službenici, notari i advokati. Poslije toga dolazi analiza statutarnog prava na temelju Cresko-osorskog statuta, i to pravo osoba, porodično pravo, stvarno, obavezno, nasljedno i krivično pravo kao i građanski parnični postupak. Radnja se završava zbijenim prikazom razvitka osorske biskupije i drugih religioznih udruženja na tom području.

Ako se želi dati sud o tom važnom i zanimljivom radu, valja držati u vidu činenicu, da je to prva studija, koja kod nas poslije Oslobođenja pristupa analizi srednjovjekovnih gradskih statuta, a napose istarskih. Poslije rada N. Žica, *Iz latinskog statuta grada Labina u Istri* (Mjesečnik Pravnčkoga društva, 1939) i J. Žontara, *Kastavščina in njeni statuti do konca 16. stoljetja* (Zbornik znanstvenih rasprav Pravne fakultete, Ljubljana, 1945/46) nije nam poznato da li je uopće publicirana posebna analiza kojega istarskog statuta. A zacijelo nema takva rada, koji bi imao korijen u novim, dosad uopće neobjelodanjenim izvorima ili u našoj historiografiji nepoznatim izvorima. Zbog toga studija I. Beuca ima sve vrline, a također i nedostatke takvih pionirskih radova. U prvom redu deskriptivnost, kojom opisuje pojedine pravne ustanove, izvodeći ih iz kazuističkih odredaba statuta. Prema našem mišljenju deskriptivnost takve vrsti posve je na mjestu, jer je prvi element heuristike opis činjenica, kojima se raspolaže, a zatim njihova selekcija na glavne i sporedne, što je autoru uspjelo, kada daje bitne osobine osorskoga državnog uređenja i pravnoga sistema.

Moglo bi se eventualno prigovoriti autoru, da nije više isticao povezanost ekonomske baze sa političkom i pravnom nadgradnjom, kao što je to učinio prof. F. Čulinović u svojoj recenziji njegova rada (*Zbornik Pravnoga fakulteta*, 1954, br. 1—2). Ali kraj golema još neistražena materijala o društvenim odnosima u Osoru za mletačke vladavine, kakav je nabrojen u istom svesku *Vjesnika Državnog arhiva* na više od sto strana (str. 221—327), posve je razumljivo autorovo sustezanje da se upušta u više ili manje vjerojatne kombinacije o ekonomskim i drugim društvenim

odnosima Cresa i Lošinja, kada bi podaci iz ovih za sada još neobjelodanjenih izvora mogli lako pobiti takve kombinacije. A dogmatičnost s pravnoga gledišta, koja se zbog toga pokazuje na nekim mje tima, unaprijed je istaknuta u samom naslovu radnje, kojoj je svrha osvijetliti samo neke od društvenih odnosa na ta dva otoka, u prvom redu političkih, i to s pravno-historijskoga gledišta. Ne smije se pustiti iz vida, da je poglavlje o osorskom pravu izrađeno na osnovu Cresko-osorskog statuta, i kasnijih terminacija i dukala i da stoga predstavlja prikaz glavnih odredaba pozitivnog prava do g. 1745.

Ako primimo tu studiju kao prvi autorov rad, koji otvara seriju drugih njegovih historijskih, pravnohistorijskih i socioloških studija o tim istarskim otocima, koje će s ekonomskog i kulturnog gledišta upotpuniti mjestimice njegova statička izlaganja, onda ona znači veoma vrijedan doprinos našoj nauci, kao i poticaj za dalje radove na historiji Istre pomoću dosada neobjavljenih izvora.

Oleg Mandić

LJUDMIL HAUPTMANN, HRVATSKO PRAPLEMSTVO

Rasprave SAZU I, Ljubljana 1950.

S ovom se raspravom autor vraća na problem porijekla hrvatskog plemstva i to s namjerom, kako sam kaže, da obračuna s »feudalnom teorijom« M. Barade o postanku toga plemstva. Kritički je osvrt na tu posljednju Hauptmannovu raspravu o porijeklu hrvatskog plemstva najbolje pokazao, da je žestina, kojom je to učinio, bila u najmanju ruku preuranjena (v. ocjenu B. Grafenauera u ZČ V, 1951, 374—375, i VIII, 1954, 174—176). Dovoljna bi bila sama argumentacija, tim više, što je i sam Barada svoju teoriju o postanku plemstva napustio u kasnijim radovima priznajući postojanje »rodovskog« i »feudalno-vlasteoskog plemstva« (v. Hrvatski vlasteoski feudalizam, 1952, str. 38, i Lapčani, Rad JAZU 300, 1954, str. 474).

Smatramo, međutim, da je doista »obračun s feudalno teorijo... obenen tudi končni obračun z bajko o avtentičnosti apendikule« (108). Uzimajući — usprkos svom uvjerenju da se radi o falsifikatu — još uvijek bitni sadržaj Qualitera kao argumentat za svoju teoriju, H. je ovdje prvi put jasno izrazio svoje mišljenje o tom izvoru. Dok je prije smatrao, da »dodatak... nije prijepis ugovora nego najviše nezgrapnan i dockan izvadak« (Podrijetlo hrvatskoga plemstva, Rad HAZU 273, 1942, 104), vidi sada u njemu falsifikat, koji je nastao na osnovu neke listine iz vremena između 1222 i 1235. Već je 1914. M. Šufflay (Zu den ältesten kroatisch-ungarischen Beziehungen, Ungarische Rundschau IV, 1915) izrazio misao o tom falsifikatu i povezao, po našem mišljenju točno, njegov postanak s učvršćenjem anžuvinske vlati u Hrvatskoj i organizacijom nižeg plemstva u obrani protiv velikaša. H. se naprotiv zadovoljio time, da među diplomama Arpadovića potraži uzor, na osnovu kojega je taj falsifikat nastao, ne postavljajući pitanje, da li su se sva ta »hrvatska plemena«, koja su u trećem deceniju XIII. st. tobože zahtijevala za sebe oprost od poreza i smanjenje vojne službe, tada uopće postojala. Postupao je tako zbog toga, jer je upravo na tom falsifikatu i on sam izgradio svoju teoriju o ulozu dvanaestero plemena u Hrvatskoj od doseljenja do sredine XIV. stoljeća. Tā nitko ne može poreći činjenicu, na koju je Šufflay upozorio, da se institucija dvanaestero plemena javlja prvi put autentično tek 1350/1. Niti H., niti ikoji drugi

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA IX.

1956.

BROJ 1—4

NAKLADA »ŠKOLSKA KNJIGA« / ZAGREB

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB